

Євгенія Макаренко

ПРОБЛЕМА МІФУ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

У статті розглянуто концептуальні засади проблеми міфу в політичній науці. Описано міф як цілісну, складну та нерегулюючу систему. Особливу увагу приділено постійним взаємодіям між міфом та суспільством, між міфом та людиною. Адже політичний міф має особливий вплив на суспільство загалом. Автор доходить висновків, що міфи все більше набувають науково-теоретичної форми, в якій описано бажане розв'язання проблем. Таким чином, цей напрям дослідження є цікавим і перспективним для подальшого розвитку.

Ключові слова: міф, політичний міф, національна міфологія.

Yevgenia Makarenko. The Problem of Myth in the System of Modern Political Science. In the article conceptual principles of problem of myth are considered in political science. A myth as integral, difficult and not regulative system is described. The special attention is spared paid to permanent co-operations between a myth and society, between a myth and man. In fact a political myth has spesial influence forsociety. An author comes to the conclusions, that

myths acquire an all more scientific-theoretical form the desirable decision of problems is described in that. Thus, this direction of research is interesting and perspective for further development.

Keywords: *myth, political myth, national mythology.*

Проблема міфологізації сучасної політичної свідомості завжди входила в ряд фундаментальних проблем суспільного та особистісного буття. Такий її статус зумовлений тим, що сучасне суспільство відчуває потребу в побудові нової моделі світу й місця людини в ньому з високим ступенем узагальнення й безумовного прийняття, що передбачає активний розвиток символічних умовних форм відображення дійсності. Політичний міф управляє людиною, створює для неї особливу – міфологічну реальність. Безкінечний потік інформації, символів, образів, масова комп'ютеризація суспільства сприяють міфологізації свідомості людини, оскільки міф постає стійкою структурою й дозволяє запровадити певну впорядкованість до хаотичної «картини світу». Міф виявляється тією самою «реальністю», в яку людина відверто хоче вірити.

На даному етапі проблема політичного міфу є однією з найактуальніших та найбільш обговорюваних питань в науковому середовищі. Адже ситуація складається так, що в процесі державотворення політична міфотворчість стала використовуватися як засіб маніпуляції масовою політичною свідомістю, внаслідок чого відбувається легітимація певних владних структур. Міф є основою легітимної влади та її стрижнем водночас. Тому зазіхання на головні політичні міфи держави є зазіханням на основи легітимності цієї держави. З огляду на те, що у сучасній політології міф розглядається як один із найважливіших механізмів впливу на свідомість суспільства, він стає важливим фактором не тільки національної політики, ідеології, але людського буття взагалі.

Важливими ідеями для нашого дослідження стали праці західних вчених, зокрема таких, як Г. Лебона, Г. Тарда, Е. Кассіра, М. Еліаде, Р. Барта, К. Леві-Строса, К. Хюбнера, Г. Шиллера, К. Флада та ін. Серед вітчизняних

вчених слід відзначити В. Полосіна, В. Шейнова, А. Цуладзе, М. Головатого, М. Михальченка, Ю. Шайгородського та інших дослідників.

Цікаві та своєрідні погляди на міфи та міфологічне сприйняття слід виділити у початківця так званої структурної типології міфів К. Леві-Строса. У своїх працях він особливого значення надає дослідженню міфів як одному із шляхів самопізнання людського духу, виходячи з постулату про те, що міфологічне колективно-несвідоме фантазування відносно незалежне від впливу інших форм племінної життєдіяльності. Тобто, він розглядає міф як специфічний елемент первісної логіки, аналізуючи структуру міфологічного мислення більшою мірою, ніж міфічну розповідь [8].

Проблему природи людського мислення, культурної зумовленості його розвитку розглянуто в більшості праць з проблем міфології Л. Леві-Брюля. Його роботи глибоко пронизані загальною ідеєю про своєрідність, унікальний характер первісного мислення, якісно відмінного від логічного мислення сучасної цивілізованої людини. На думку вченого, саме ці особливості мислення людини і стали передумовою міфологічного світосприйняття й світовідчуття. Основне положення усіх досліджень Л. Леві-Брюля – це колективні уявлення, які не зникли і в сучасному європейському суспільстві. Головна його заслуга полягає у відкритті якісних змін, які відбуваються із мисленням у процесі його поступового й поступального історичного розвитку. У зв'язку з цим така концепція мала значний вплив на вивчення історичної специфіки мислення (ментальності) у різні епохи, в тому числі на аналітичну психологію К. Юнга та інших. Праці Л. Леві-Брюля послужили могутнім стимулом розвитку культурно-історичного підходу до аналізу людської психіки загалом [7].

Реальна політизована практична дійсність породила потребу в нових дослідженнях політичних процесів, пов'язаних із масифікацією політичних явищ, появою нових пропагандистських технологій, впливом інформаційно-комунікаційних технологій тощо. Ця потреба пов'язана із сильним впливом на свідомість людини засобів масової

інформації. Такі явища можна назвати аналогічними політичним міфам, адже вони уловлюються і використовуються політичними лідерами, політтехнологами та іншими, хто зацікавлений у реальній і конкретній суспільно-політичній практиці.

Великий фактичний матеріал з дослідження й осмислення міфів й міфології надали свого часу Джозеф Кемпбелл та Мірча Еліаде. Так, Дж. Кемпбелл стверджував, що позбувшись спадку релігійних символів і ритуалів, сучасне секуляризоване суспільство відчуває потребу в певних вічних цінностях, які можна побачити за міфами й легендами. Також він вважав, що сучасна людина розвіяла міфічні мрії заради пробудження свідомості. Така точка зору видається оригінальною [5]. Та, на жаль, у сучасному світі ми не можемо її назвати раціональною. Адже позбутися міфів не можливо, в нашому розумінні вони не зникають, а постійно циркулюють. «Старі» міфи набувають нового забарвлення, надають йому нового звучання і в устах нових героїв вони звучать по-іншому.

М. Еліаде наголошував на тому, що для присутності міфу в сучасному інформаційному суспільстві є більше ніж об'єктивні причини. Так, він виокремив у міфі актуальність параподії, яка знову й знову повторюється в умовах сьогодення, відображаючи центральне місце у міфі – архетип. У такому його розумінні міф є сучасним, а міфи взагалі відтворюють парадигми всіх людських дій. М. Еліаде вважав, що досягнутий рівень наукових результатів дав змогу застосувати їх не лише до стародавніх суспільств, а й у сучасній політиці [3]. Для сучасності така ситуація не є аномальною, ми звикли до того, що це стає повсякденністю не тільки в політиці, а й на вищому рівні – державному. Тому дуже важливо виділяти чіткі межі прийняттого і дозволеного. Німецький філософ К. Хюбнер вважав, що міф має свою логіку, а міфологічне світосприйняття є альтернативним або фактично протилежним науковому [11]. Та на даному етапі не можна розділяти міф та науку, адже це питання набуло широкого обговорювання, яке стосується суспільства загалом, на яке має бути раціональна відповідь.

Ціла низка досліджень, особливо сучасних авторів, стосується проблеми політичного міфу. Так, Р. Барт у своїй книзі «Міфологія», зокрема, стверджує: «З образної форми мислення стародавній міф перетворюється на інструмент політичної демагогії. Міф для Р. Барта є не лише критичним, а й естетичним об'єктом, його аналіз функціонально аналогічний художньому синтезу» [1, с. 88]. У свою чергу, Е. Кассіерер наводить багато доказів того, що міфотворчість є одним з найдавніших видів людської діяльності. У своїх працях він описує закони світу міфів, вважаючи міф страшною силою, яка створює умови для підкорення народів політичним вождям, лідерам і позбавляє особистість індивідуальності, неповторності. Так, у роботі «Техніка сучасних політичних міфів» він говорить: «Цілеспрямоване створення міфів як засобів маніпуляції масовою свідомістю саме з політичною метою» [4, с. 53]. Для дослідження феномену «політичний міф» такі думки, погляди мають принципове значення.

Відомий англійський політолог К. Флад у своїй монографії «Політичний міф» аналізує феномен політичного міфу, який в його розумінні є інструментом ідеології, на відміну від «священного» міфу, який підкоряється релігійним цілям. Автор показує, як народжуються політичні міфи, як вони змінюються, які їх функції в суспільстві, виокремлює механізми політичної міфотворчості [10].

Міфи, міфологія як суспільні, соціальні явища не можна максимально глибоко зрозуміти, пояснити, якщо це торкається і такого специфічного виду мислення, як мислення утопічне. Більшість робіт цього напрямку близько підходять до розуміння глибинного взаємозв'язку міфологічного і політичного. Розгляд утопічних учень стає тією утопічною ланкою, що об'єднує вивчення давньої міфології і сучасних політичних міфів.

Сутність міфу не визначається його матеріальним носієм. Не визначається вона й тим, що він повідомляє. Сутність міфу полягає у прихованому від безпосереднього аналізу змісті, який міститься в міфі й потужно впливає саме на його споживача. Саме на цьому наголошує Р. Барт у своїй роботі «Міфології»: «Оскільки міф – це слово, то

міфом може стати все, що покривається дискурсом. Визначальним для міфу є не предмет його повідомлення, а спосіб, яким воно передається; у міфі є формальні межі, але немає субстанціональних» [1, с. 265]. Тобто, таким чином можна сказати, що форма інколи важливіша за сам його зміст. Сучасні політичні міфи існують для того, щоб залучити до політики якомога більше людей, спрямувати їх у тому напрямі, який вказує концепція, що не рідко ігнорує інтереси окремих особистостей. У соціальній, політичній практиці міф ліквідує конфлікт між особистими прагненнями і вищими цілями, він існує для того, щоб люди жертвували нагальними інтересами в ім'я майбутнього, іноді примарливого, не чіткого. Розгляд міфу у площині маніпуляції масовою свідомістю є однією з провідних сфер дослідження політичної міфології. В основі міфологічного світосприйняття людини лежать такі фундаментальні феномени людської психіки, як колективне несвідоме. Вони і є тим фундаментом, підґрунтям, на якому впродовж усієї історії людства вибудовувалися різноманітні релігійні, соціальні, культурні та інші міфи, що, в свою чергу, завжди допомагали людині адаптуватися до життя у соціумі, пояснювали навколишній світ, його природу та особливості, підтримували в часи життєвих випробувань. Вдалі політичні міфи добре сприймаються індивідуальністю, і особливо масовою свідомістю, оскільки найчастіше ґрунтуються на засадах, які мають певний вплив на психіку людини. Вони допомагають також політичним силам і лідерам, відповідно, згуртувати маси, спрямувати їхню енергію в заданому, потрібному напрямі, що, власне, і зумовлює особливості історичного процесу і на кінцевому етапі отримати бажаний результат.

Окремі аспекти міфів, політичної міфології розробили такі вчені: В. Полосін, В. Шейнов, А. Цуладзе, Я. Любівий, І. Панарін. В. Полосін у своїй роботі «Міф. Релігія. Держава» вводить новий універсалістський метод дослідження міфології, вважаючи при цьому міф універсальним алегоричним засобом вираження і передавання соціального та культурного досвіду. В. Шейнов детально розкриває способи маніпулювання, в тому числі й політичного, та

можливі варіанти захисту від нього, оскільки міфи без маніпулювання не існують. А. Цуладзе розглядає політичне маніпулювання як управління масами, що на сучасному етапі, в умовах нестабільних суспільств, має велике поширення. Я. Любівий описує змінені стани масової свідомості, аналізує їх і, в свою чергу, доходить висновку, що страхи та апатія, які вельми часто володіють населенням, а також надто поширені містичні настрої серед людей спричиняють кризу суспільства, що захоплює не лише фінансово-економічну, соціально-політичну системи, а й більш глибокі, базові уявлення суспільства загалом. І, як наслідок, усе це, на його думку, веде до руйнування фундаментального суспільного міфу.

І. Панарін у своїх працях велике значення надає інформаційно-психологічному чинникові, який, на його думку, в ХХІ столітті стане найважливішим у світовій політиці. А тому окремо взята країна повинна подбати про свою відповідну інформаційну безпеку, захистити свій інформаційний простір, оскільки війни майбутнього будуть не інакше як інформаційними війнами.

У світлі саме такого прогнозу актуальним є дослідження різноманітних аспектів психологічного, ідеологічного, духовно-морального виміру політики, до якого близько дотична і тема політичних міфів, і їх використання у політичному процесі, політичному маніпулюванні свідомістю мас.

Для розуміння сутності політичних процесів у сучасному світі, в тому числі й у контексті політичних міфів, мають велике значення також праці російського дослідника А. Кольєва. Він предметно розкриває місце і роль міфу в політичному мисленні й практиці, в індивідуальній і масовій свідомості, детально розглядає технології конструювання і руйнування політичних міфів, віддаючи належне, зокрема, значенню національної міфології в політиці [6, с. 87]. Тема національного є не менш неоднозначною, ніж тема міфології. Зрештою, набір міфів класичного вигляду, як-то система міфологічних поглядів первісної людини, не можливо назвати національною міфологією. Адже тут йдеться про категорії автентичного,

народного, але не повною мірою національного. Національний міф – це невід’ємний елемент нації та політики, такий, як, наприклад, національна ідея. Виразним прикладом для української нації є поява в кризовій ситуації «героя-рятівника», який спроможний на цілковитий злам існуючої системи та здатний побудувати нову, «ідеально» змальовану в його оповідях. З цими сподіваннями пересічні громадяни пов’язують подолання економічного краху в країні, підвищення рівня освіти чи подолання безробіття тощо.

«На жаль, – як підкреслює О. Полісаєв, – конкретно існуюча в українському суспільстві система міфологічних образів ще не стала предметом безпосереднього критичного аналізу. Значно частіше доводиться мати справу з «раціональним» обґрунтуванням «доцільності», розумінням ситуацій, де потужною складовою виступає міфологічна їх інтерпретація (йдеться, зокрема, про традицію політичних дискусій, часом корельованих із партійно-груповими інтересами). У той же час, сучасна політична міфологія не рідко використовується політичними організаціями і владними структурами для цілеспрямованого програмування масової свідомості» [9].

Фактично логіка політичного міфу заключається в тому, щоб визначити причинний зв’язок, що заперечений внаслідок соціальної кризи, перенести його у сферу міфічних образів, де може бути знайдено новий причинний зв’язок, і потім знову перенести його в політичну реальність. Таким чином, політичний міф несе в собі своєрідну пошукову логіку, яка діє у разі відсутності повноти вихідних даних.

О. Донченко і Ю. Романенко вважають, що наше колективне несвідоме містить інформацію про ті етапи соціальної революції, які пройдені людством. «У кожному з нас є фундамент, на якому відбувається та чи інша характерологічна конструкція. Люди, які різняться за змістом цього фундаменту, однаковою мірою необхідні соціумови для забезпечення його повноцінної життєдіяльності. Але різновиди людей з їх глибинними орієнтаціями й поведінковими програмами також є своєрідними архетиповими механізмами

розвитку суспільних процесів. Кожний людський вид – носій певного механізму, і всі разом відповідають за енергоінформаційну забезпеченість соціуму загалом» [2, с.57].

Важливими також є форми реалізації політичного міфу, які мають місце на повсякденному та спеціалізованому рівнях політичної свідомості. Форми реалізації політичного міфу у свідомості зумовлені самою системною природою цього явища, а саме – спрямованістю взаємодіючих між собою структуроутворюючих відношень, які обумовлюють буття політичного міфу на повсякденному та спеціалізованому рівнях політичної свідомості. Так, структуроутворюючим відношенням політичного міфу на повсякденному рівні політичної свідомості є віра, суть якої полягає в самій потребі носія свідомості вірити в ідеал, створений за допомогою його власної або чужої уяви.

Політичні міфи набувають повної сили тільки тоді, коли вони задіяні в ідеології та пропаганді, які надають їм відповідальної тотальності. Ідеологія, пропаганда можуть пробуджувати в людях значні духовні сили, а правильно поставлена пропаганда може якийсь час підтримувати їх на заданому рівні. Власне, до цього політична пропаганда прагне завжди, оскільки за інших умов політичне життя важко собі уявити.

У політичні міфи люди вірять, оскільки це дає змогу зрозуміти невідоме або віддалене минуле. Їх використовують і з метою мобілізації значної кількості людей на певні дії, скажімо, на підтримку непопулярних політичних рішень політичних діячів і навіть антинародних політичних режимів.

Потреба сучасної людини в цілісному і зрозумілому баченні світу породжує (відроджує) міф. Привабливість тієї чи іншої ідеї, ступінь її сприйняття суспільством прямо залежить від рівня її міфологічності. Таким чином, суспільство, не усвідомлюючи реальну дійсність, сприймає ці процеси як належні.

Також важливо зазначити, що більшість політичних міфів зосереджені саме навколо влади: її здобуття, утримання чи втрати. Саме для завоювання чи збереження влади використовуються такі технології, як маніпуляція

та пропаганда, задля зміни свідомості великих груп людей, має на власну користь. Так звана «міфологія влади» являє собою як максимально позитивне, довершене явище, що однаково корисне як окремій людині, так і всьому суспільству загалом. Призначення політичного міфу полягає в легітимації політики, політичного порядку, політичного режиму, діяльності окремих політичних лідерів та інше в ситуаціях, коли вони найчастіше не є такими. І хоча в ідеалі влада має бути чистою, корисною, прозорою для громадян, суспільства і не повинна супроводжуватися міфами, в реальному житті все навпаки. Зрозуміло, що очікувана влада не повинна зосереджуватися на створенні міфу, але, на жаль, такої в світі ще немає.

Отже, політична міфотворчість, маючи в своєму арсеналі ідею, є невід'ємною частиною реалізації політичного життя, зокрема таких аспектів впливу, як на маніпуляцію свідомості. Такі фактори, як вплив на несвідоме начало, різні методи маніпуляцій, зомбування, чорний PR та інші способи використання людської свідомості з певною метою, мають маловтішне майбутнє. Боротися з цим немає сенсу. Штучно створений міф – величезна сила, без якої, на жаль, сьогодні суспільство не може обходитись. Єдиний вихід, що обмежить той негатив, якого завдає сучасна міфотворчість, – це міра дій тих, хто стоїть за виборчими технологіями, керуванням державного апарату та всіма, хто має якусь владу над людиною, натовпом, масою чи над суспільством загалом. Склалися міфи незалежно від історичної доби, обставин, ніби повторюючись. Це міфи про великих і мудрих вождів, правителів, про мудру і далекоглядну політику, про суспільні, соціальні зміни на краще тощо.

Роль політичного міфу у житті суспільства унікальна. Адже у міру демократизації, посилення взаємозв'язку людини та інформації в рамках міфу відбувається формування людської свідомості і суспільство знаходить своє особливе місце. Головна заслуга політичного міфу полягає в тому, щоб він забезпечує функцію самоорганізації суспільства, виявляючи і засвоюючи соціальні цінності і пріоритети, з'єднуючи розум і підсвідомість, логіку і

почуття, втілюючи їх в особливому психофізичному стані єдності зі світом.

У висновку необхідно зазначити, що політичні міфи містять перекручений і містифікований образ конкретної політичної та економічної ситуації й мають здатність швидко поширюватись у суспільній свідомості. Як свідчить досвід, політичні міфи, піднесені в ранг офіційної політики, становлять велику небезпеку і виступають засобом маніпулювання мас. Вони негативно впливають і на буденну політичну свідомість, яка внаслідок неповноти або відсутності потрібної інформації здатна до некритичного сприйняття хибних уявлень. Тож доцільним буде дослідження з тематики політичних міфів, яке може знайти раціональні відповіді на питання, що склалися в суспільно-політичному бутті.

-
1. Барт Р. Мифологии [текст] / Р. Барт. – М., 1996. – С. 214.
 2. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика [текст] / О. Донченко, Ю. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
 3. Элиаде М. Аспекты мифа [текст] / М. Элиаде. – М. : Академический проект, 2001. – 240 с.
 4. Кассирер Е. Миф про государство [текст] / Е. Кассирер // Мир философии. – М.: 1991. – 491 с.
 5. Кэмпбелл Дж. Тысячеликий герой [текст] / Дж. Кемпбелл. – М., 1999. – 384 с.
 6. Кольев А. Политическая мифология: Реализация социального опыта [текст] / А. Кольев. – М. : Логос, 2003. – 288 с.
 7. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное и первобытное мышление [текст] / Л. Леви-Брюль. – М. : Педагогика-Пресс, 1994. – 436 с.
 8. Леві-Строс К. Структура антропології [текст] / К. Леві-Строс. – К. : Основа, 1997. – 482 с.
 9. Полісаєв О. Соціально-філософське дослідження трансісторичності міфологічного освоєння світу [текст] / О. Полісаєв / Дис. докт. філос. н. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2009. – 32 с.
 10. Флад К. Политический миф. Теоретическое исследование [текст] / К. Флад ; [пер. с англ. А. Георгиева]. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – 264 с.
 11. Хюбнер К. Истина мифа [текст] / К. Хюбнер. – М. : Республика, 1996. – 448 с.